

Штельмашенко А.Д.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПІРАЛЬ МОВЧАННЯ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ

У статті розкрито основні положення та практична значущість теорії спіралі мовчання в сучасному світі. Розглянуто основні механізми впливу теорії на громадську думку в різних сферах суспільного життя. Спіраль мовчання широко використовується засобами масової інформації, телебаченням, радіо, газетами, громадськими діячами для маніпулювання та контролю, шляхом зміни форми, змісту, емоційності, послідовності подання важливої інформації та новин. Також наведено приклади застосування спіралі мовчання в сучасних реаліях, зокрема в політичній діяльності. Проаналізовано можливі наслідки та результати застосування теорії в державному управлінні для громадського суспільства як сутнісного явища, так і засобу впливу чи маніпуляції.

Ключові слова: спіраль мовчання, громадська думка, теорія комунікації, суспільство.

Постановка проблеми. Характерною рисою початку ХХІ ст. стало широке застосування інформаційних технологій. Мережа Інтернет перетворилась із середовища інформації та комунікації на потужний засіб соціального впливу. За таких умов сучасні засоби масової комунікації зазнали радикальних змін, і замість традиційних з'являються їх нові форми.

Громадська думка – це один із визначальних чинників громадянського суспільства, за допомогою якого народ може оперативним чином висловлювати власну точку зору. Тому для успішного управління важливим завданням кожного лідера або влади є заручення підтримкою широких мас населення. Оскільки інформаційно-мережеві технології регулюють соціальну і політичну поведінку населення, а також закріплюють або змінюють стереотипи сприйняття і реакції, а засоби масової комунікації можуть маніпулювати громадською думкою, виникла необхідність розробки нової концепції масової комунікації «спіралі мовчання», яка пояснює механізми висловлення та поширення громадської думки в даному контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження явища «спіраль мовчання» проводилося ще з 19 століття. Існування «спіралі мовчання» можна простежити в роботах Я. Гуса, Дж. Локка, М. Лютера, М. Макіавеллі, Ж.-Ж. Руссо і Д. Юма. Сама теорія була розроблена спираючись на роботи соціологів і соціальних психологів, зокрема, П. Лазарсфельда, Р. Мертона і К. Ховланда.

Метою статті є висвітлення основних положень та значення теорії спіралі мовчання для впливу на громадську думку.

Виклад основного матеріалу. Теорія масової комунікації «спіраль мовчання» була запропонована німецькою дослідницею Елізабет Ноель-Нойманн, німецьким соціологом і політологом, засновницею Інституту демоскопії в Алленсбасі. Вона була президентом ряду німецьких наукових об'єднань у сфері вивчення громадської думки та масових комунікацій.

Вчені припускають, що вивчення цього феномена розпочалося власне в контексті електоральної соціології під час виборів до Бундестагу в 1965 р. Однак, на думку самої Е. Ноель-Нойманн, за допомогою «спіралі мовчання» можна пояснити різноманітні явища суспільного життя [1].

Загалом, теорія пояснює механізми висловлення та поширення громадської думки та вказує на схильність більшості людей замовчувати свою позицію, якщо вони вважають, що перебувають у меншості. Тобто люди схильні несвідомо перевіряти, чи поділяються їхні погляди більшістю і залежно від цього, або висловлюють свою думку або замовчують її. Явище знайшло своє застосування в різноманітних комунікаційних технологіях із метою стимулювання людей до певних дій, типів соціальної поведінки (рис. 1).

Гіпотеза підтверджує можливість маніпулювання засобами масової інформації громадською думкою за рахунок надання слова представникам меншості і замовчування думок більшості. Що,

наприклад, пояснює феномен, коли певна група виборців під тиском громадської думки в останню хвилину голосує на виборах.

Про «спіраль мовчання» можна говорити як про один із елементів громадської думки як в демократії, так і в умовах недемократичних політичних режимів, де громадська думка перетворюється на «спіраль мовчання» в цілому.

Згідно із твердження автора теорії Е. Ноель-Нойман «спіраль мовчання» за демократії виникає через *острах індивідів бути несприйнятими* іншими членами соціальних груп і спільнот, тоді як в авторитарних режимах ця боязнь пов'язана з *ризиком стати об'єктом політичного терору* і репресій, тобто потрапити в немилість до правлячої влади.

Крім того, спіраль мовчання проявляється тоді, коли громадська думка, будучи важливим соціально-політичним інститутом демократії, становить сукупність оцінок, які містять не тільки погляди, що підтримують провладну точку зору, але й позиції чи судження, що не виражаються громадськістю через їхнє небажання діяти, займати активну позицію, в міру їх *пасивності чи опозиційності* [5].

Чинниками виникнення спіралі мовчання вважають декілька факторів. Одним із них являється страх ізоляції, що було доведено експериментальним шляхом американським психологом Соломоном Ашем. Разом із тим припускається, що іншим фактором є бажання ідентифікувати себе з лідером, авторитетом.

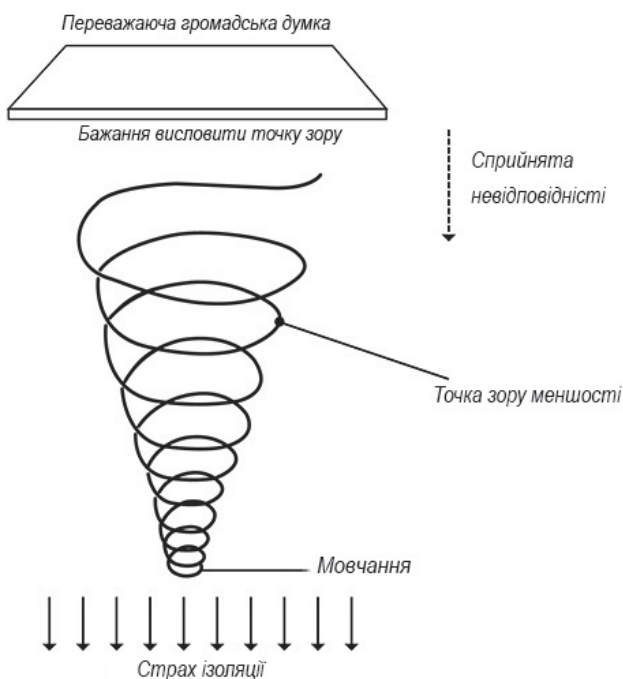

Рис. 1. Низхідна спіралі мовчання Е. Ноель-Нойман [6]

Основними положення теорії є такі:

- 1) тривога потрапити в соціальну ізоляції;
- 2) диференціація своїх дій на суспільно схвалені та не схвалені;
- 3) існують індивідуальні прояви схвалення або несхвалення дій інших осіб;
- 4) уникнення загрози ізоляції через замовчування власної позиції та думок;
- 5) частіше здійснюється висловлення наперед суспільно схвалених позицій;
- 6) посилення позицій більшості спричинює пригнічення вираження думок меншості в геометричній прогресії;
- 7) спіраль у дію призводить саме моральна складова частина;
- 8) спіраль не виникає у випадку консенсуса, лише якщо позиції біполярні;
- 9) засоби масової інформації мають сильний вплив на спіраль;
- 10) страх і загроза ізоляції виникають на підсвідому рівні;
- 11) спіраль мовчання здійснює вплив на громадськість протягом обмеженого проміжку часу;
- 12) якщо певне суспільне протиріччя активізує спіраль, то воно має виняткове значення і потребує уваги.

Говорячи про дію феномена «спіралі мовчання» на практиці, треба сказати, що особливої популярності вона набула в політиці як інструмент впливу на електоральні рішення, існують два зовнішні прояви його дії на суспільство: «зрушення останньої хвилини» та «ефект однієї упряжки». Перше поняття передбачає, що виборець в останній момент змінює свою думку на користь під впливом громадської думки. «Ефект однієї упряжки» передбачає ситуацію, коли індивід видає себе за прихильника переможця, навіть якщо голосував інакше [1].

За теорію «спіралі мовчання» на електоральну поведінку впливає громадська думка, в якій сконцентровано формальні та неформальні норми суспільної поведінки. Технології, засновані на принципах «спіралі мовчання», подають бажаний стан речей як факт, що відбувся. Страх суспільної ізоляції приводить до того, що громадськість віддає пріоритет тим кандидатам, яких вона вважає представниками «більшості». Така інформація може подаватися у формі новин, результатів соціологічних досліджень [2].

Сутність «спіралі мовчання» полягає в тому, що більшість людей прагнуть уникати потенційної соціальної ізоляції, тому, коли вони відчують, що їхня думка відрізняється від думки

більшості, то зазвичай намагаються не оприлюднювати власні погляди. І, навпаки, ті, хто ідентифікує себе з більшістю, не соромляться своїх власних уподобань. Така поведінка призводить до того, що останні здаються сильнішими, а перші – слабшими, ніж це є насправді.

Фактори, що запускають «спіраль мовчання»:

- 1) складні формулювання, використання абстрактних понять, складних слів, термінів;
- 2) емоційне забарвлення питання, що дозволяє респонденту зрозуміти «потрібний» варіант відповіді;
- 3) зміна діалогу на теми і факти, що не відповідають темі дискусії;
- 4) недовіра до виступаючого, який показує відмінну від інших позицію;
- 5) спотворення інформації з міркувань престижу;
- 6) несуперечливі дипломатичні вилучення.

Відповідно до цієї теорії Інтернет та засоби масової комунікації є каналом вираження думки. Отже, внаслідок використання цих каналів у суспільстві може скластися хибне уявлення щодо дійсності, коли більшість населення вважає себе меншістю [3]. Також під час дослідження ролі мас-медіа було виявлено, що індивіди, чия точка зору перебуває в меншості, можуть змінити мовчання на активне висловлювання своєї позиції, якщо ця позиція легітимізована мас-медіа. Отже, медіа безпосередньо впливають і на поведінку людей, і на процес формування громадської думки.

Застосування спіралі мовчання також можна прослідкувати і в державному управлінні. Наприклад, у 1991 році було проведено масштабне соціологічне опитування в США на рахунок війни в Перській затоці. Результати показали, що більшість людей виступали проти війни та не підтримували її. Проте продержавні засоби масової інформації продемонстрували інформацію викривлено, і вийшло, що за статистичними даними більшість підтримувала війну, хоча насправді була показана меншість. Метою цього було припинити хвилю протестів і заворушень, що виникли в країні через продовження бойових дій.

Наступним прикладом можна навести ситуацію, коли в будь-якій організації встановлюються нові правила, більшість співробітників на які не скаржаться. Меншість, які хочуть протестувати, також не можуть це зробити через страх потрапити в ізоляцію.

Критики теорії «спіралі мовчання» стверджують, що на висловлення думок людей впливають безліч факторів та індивідуальних характеристик.

Прикладом цього може бути політична активність або пасивність громадянина, тип характеру, виховання, власна самооцінка, впевненість. Велике значення мають і культурні відмінності, релігійна, політична ситуація (режим) у тому чи іншому регіоні, фізико-географічні та економічні відмінності.

Також ускладнює дію концепції і повна анонімність, що спостерігається в певних соціальних мережах чи групах мережі Інтернет та передбачає відсутність будь-якої інформації про користувача. Сюди можна віднести і гостьові книги, коментарі, інтернет-чати та форуми. Навіть у разі розкриття анонімності дії на інтернет-майданчиках не будуть піддаватися спіралі в повній мірі, адже коло спілкування є віртуальним, і тому соціальний тиск не такий значний як у реальному в житті [4].

Тобто до факторів, що сприяють розвитку «спіралі мовчання», відносять безпосередній фактор впливу, а саме соціальні ризики (ізоляція, ототожнення з лідером, тиск оточення). Слід також виділити кілька факторів, що впливають на можливість закручування спіралі опосередковано. Перш за все, до них необхідно віднести психологічні особливості поведінки користувача, пов'язані з використанням сучасних способів комунікації, зміну способу відмінності мислення, зміну стандартів поведінки, наприклад, відчуття невидимості (відсутність невербальної комунікації та суджень про зовнішній вигляд або зовнішності), асинхронність (підбирання слів, виразів, орфографія), відсутність емоційного впливу, мінімізацію авторитету, влади, соціальних станів.

Висновок. Дослідження Е. Ноель-Нойман показало, що кожна людина формує своє уявлення про громадську думку, але водночас самообмежує себе у висловлюваннях, побоюючись вступати в конфлікт з домінуючим у суспільстві думкою, оскільки це може викликати несхвалення його оточення і, як наслідок, ізоляцію. Таким чином, носій думки, яку він сам вважає непопулярною, в більшості випадків або мовчить, не розкриваючи її, або навіть приєднується до протилежної сторони, орієнтуючись на переможців, представників пануючої думки, тим самим мінімізуючи свої соціальні ризики.

Спіраль мовчання не випадково вивчається як явище або процес впливу на громадську думку у сфері державного управління, політології, соціальній психології. Теорія була розроблена на початку 20 століття і зазнала суттєвого впливу з боку еволюції комп'ютерно-інформаційних технологій, науки і громадянської свідомості. Однак

вона, попри критику, революції і час, залишається актуальним тактичним інструментом стратегічного впливу на суспільну думку і не має бути недооціненою. Теорію масштабно використовують засоби масової інформації, телебачення, радіо, газетні видання, публічні діячі з метою маніпуляції та контролю шляхом зміни форми, змісту, емоційності, послідовності викладу важливої інформації та новин. Водночас спіраль мовчання не могла бути збережена в початковому вигляді, тож вона трансформувалась і сприймається і діє в комплексі з іншими концепціями масової комунікації.

Поряд із розвитком сучасних технологій та появою нових платформ комунікації – соціальних

мереж (Facebook, Twitter, VK), графічних соціальних майданчиків (Instagram, Pinterest, Dribbble) та популяризацією мобільних гаджетів – виникли зручні мобільні месенджери, які формують своє коло спілкування за інтересами (Telegram, Viber, WhatsApp, Facebook messenger) та цільові групи користувачів. Реальність спіралі мовчання в такому випадку можна розділити на дві частини: дійсну та віртуальну. Для кожної з них можна розглядати окремі випадки розгортання та впливу спіралі мовчання, адже кожна реальність має власну специфіку та нюанси, в тому числі рівень анонімності, ступінь активності та залученості користувачів, появу та вплив авторитетів, види комунікації.

Список літератури:

1. Дроздик Л.А. Актуальні тренди соціальної реклами в комплексі політичних комунікацій. Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2016. № 2. С. 101–105.
2. Купцова І. Імідж-технології у виборчих кампаніях: формування електоральної стратегії. Гілея: науковий вісник. 2013. № 75. С. 435–437.
3. Куцюруба К.О. Вплив сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток громадянської протестної активності // Проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць / наук. ред. Канцелярук Б. Київ: КиМУ, 2014. Вип. 8.
4. Лукашевич Д.А. Применимость теории «спирали молчания» к сети Интернет и новым медиа. Вестник НГУ. Серия «История, филология». 2013. Т. 12, вып. 6. Журналистика. С. 61–66.
5. Слободянюк А.В. Громадська думка як соціальний інструмент політичного режиму. XLVI Науково-технічна конференція Інституту соціально-гуманітарних наук, 15-17 березня 2017 р. Вінниця. ВНТУ, 2017.
6. Achyut Arya. Silence-Violence Cycle: Perception Expression Model of Minority Community. URL: <https://www.omicsonline.org/open-access/silenceviolence-cycle-perception-expression-model-of-minority-community-2165-7912-5-235.php?aid=36584> (дата звернення 11.05.2018).

СПИРАЛЬ МОЛЧАННЯ КАК ФАКТОР ВЛИЯНИЯ НА ОБЩЕСТВЕННОЕ МНЕНИЕ

В публикации раскрыты основные положения и практическая значимость теории спирали молчания в современном мире. Рассмотрены основные механизмы влияния теории на общественное мнение в различных сферах общественной жизни. Также приведены примеры применения спирали молчания в современных реалиях, в частности в политической деятельности. Проанализированы возможные последствия и результаты применения теории в государственном управлении для гражданского общества как сущностного явления, так и средства воздействия или манипуляции.

Ключевые слова: спираль молчания, общественное мнение, теория коммуникации, общество.

SPIRAL SILENCE AS FACTOR OF INFLUENCE ON THE PUBLIC OPINION

The publication reveals the main points and practical significance of the theory of the spiral of silence in the modern world. The main mechanisms of influence of the theory on public opinion in various spheres of public life are considered. Also, examples of the use of the spiral of silence in today realities, in particular, in political activity, are given. The possible consequences and results of application of the theory in the state administration for a civil society as an essential phenomenon and a means of influence or manipulation are analyzed.

Key words: spiral of silence, public opinion, communication theory, society.